

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Истоки Европейской (Западной) цивилизации. Причины и следствия // [http:// www.vshkola.ru / DswMedia / vasilev3fr.pdf](http://www.vshkola.ru/DswMedia/vasilev3fr.pdf); Grand-Carterel J. L'Histoire, la vie, les moeurs et la curiosité par l'image...1450-1900. – P.,1927. – Т.П. – 412 p.; Васильев Л.С. Восток и Запад в истории (основные параметры проблематики). М.: Логос,2000. – 215 с.; Вебер М. Аскетичний протестантизм і капіталістичний дух. – У кн.: Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. – К.: Основи,1998. – С.355 – 380; Ле Маршан Г. Становление европейских наций (до XIX века) // Вопр. ист. – 1989. – № 2. – С.42 – 59; Шиллинг Х. Становление европейских государств раннего Нового времени и формирование политической системы их взаимоотношений как системы держав современной Европы // Россия, Польша, Германия в европейской и мировой политике XVI-XX вв. – М.,2002. – С.35 – 89; Наумов Е.П. Об особенностях перехода от феодализма к капитализму в Юго-Восточной Европе // Нов. и новейш. ист. – 1986. – № 6. – С.87 – 91; Журавлев В. В. Переходные эпохи в истории // Нов. и новейш. ист. – 2004. – № 4. – С.154 – 163; Ивонин Ю. Е. Династические браки и “брачная дипломатия” в Центральной и Восточной Европе XV-XVII в. // Нов. и новейш. ист. – 2000. – № 2. – С.170 – 179; Кириллова Е. Н. Ремесленные и торговые корпорации в раннее новое время // Нов. и новейш. ист. – 2009. - № 3. – С.80 – 93; Средневековье и Возрождение / Пред. редсов. А. О. Чубарьян. – М.: ОЛМА Медиа Групп,2009. – 640 с. (серия “Энциклопедия всемирной истории”) та ін.
2. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададунов В. Французська історіографія ХХ століття. – Львів: Класика,2001. – 170 с.
3. Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II: В 3 ч. – Ч.1: Роль среды / Пер. с фр. М. А. Юсима. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 496 с. (Braudel F. La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II. – P.,1966. – Т.1. – P.16 – 19).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ачканазі Борис Олександрович – доктор історичних наук, професор кафедри економіки і управління освіти Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти й кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: історія Франції, історія західного суспільства, історія міжнародних відносин нової і новітньої доби, франко-українських і франко-російських відносин.

УДК 303.445.4(470)

**ВЗАЄМИНИ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ОРГАНАМИ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
В 1775 – 1870 рр.: ДОРАДЯНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ**

Олександр БОНДАРЕНКО (Кіровоград)

У статті зроблено спробу проаналізувати праці дорадянських учених, в яких досліджувалося міське громадське самоврядування, урядові державні установи та взаємини між ними у дореформену добу.

Ключові слова: історіографія, міське самоврядування, органи державної влади, дореформена доба, “Жалувана грамота містам”.

В статье сделана попытка проанализировать труды досоветских ученых, в которых исследовались городское общественное самоуправление, правительственные государственные учреждения и взаимоотношения между ними в дореформенный период.

Ключевые слова: историография, городское самоуправление, органы государственной власти, дореформенный период, “Жалованная грамота городам”

The article attempts to analyze the works of pre-soviet scientists, who studied the city public self-government, the government of the state institutions and the relationships between them in the pre-reform period.

Keywords: historiography, municipal self-government, bodies of state power, the pre-reform period, “the letter granted to the cities”.

Однією з нагальних проблем суспільно-політичного життя пострадянських країн є взаємини міського самоврядування з державними владними структурами. Адже від того, як будуть вибудовані стосунки між центральною владою, її місцевими органами та місцевим самоврядуванням залежить побудова громадянського суспільства й правової демократичної держави. Проблема взаємостосунків міських самоврядних органів із державною владою існувала практично протягом всього періоду існування міського громадського самоврядування не лише в Російській імперії, а й у країнах Західної Європи. Окреслена тема не була предметом спеціального вивчення в дорадянській літературі. Проте її дослідження є одним із важливих напрямків вивчення міст Російської імперії дореформеної доби. Незважаючи на те, що в наявній літературі із цієї теми немає спеціальних праць, усе ж у працях, присвячених діяльності міських органів самоврядування, урядових державних структур, дорадянські автори торкалися тією чи іншою мірою й проблеми їхніх взаємозв'язків. Тому у цій статті робиться спроба проаналізувати літературу, яка так чи інакше стосується обраної теми.

Перші наукові та публіцистичні праці, у яких поміж інших аналізуються й проблеми взаємин міського самоврядування з владними державними структурами, з'явилися в середині XIX ст. Їхніх авторів – Л. О. Плошинського [27], П. А. Муллова [23], О. В. Лохвицького [22] та інших – цікавили, насамперед, державні та місцеві органи влади, норми, що регулювали громадське життя міст, устрій управління, урядова регламентація міського життя, межі компетенції органів місцевого самоврядування, їхні стосунки з державною владою. Усі ці питання вони розглядали через призму урядової політики, досліджуючи правове становище міського населення та систему міського самоврядування тільки на основі законодавства. Значення законодавства Катерини II вони вбачали в чіткому правовому оформленні наявних станів, їхніх прав та обов'язків, а конкретна реалізація міського законодавства виявилася ними обійдена [19, 4].

Підготовка та проведення земської та міської реформ у 1860 – 1870-х рр. викликали помітне зростання інтересу російської наукової громадськості до проблем місцевого самоврядування та його взаємостосунків із владою. Між ученими різних наукових шкіл розгорнулася дискусія, результатом якої стало вироблення так званої громадської теорії самоврядності (її ще називають

“громадсько-господарська”) та державної. На думку авторів першої з них, поняття місцеве самоврядування означало самостійний політичний інститут зі своїми незалежними від держави інтересами, який власними силами спроможний розв’язувати свої господарські та соціальні проблеми без втручання урядових органів. Місцеве громадське управління та держава розглядалися ними як незалежні одна від одної суспільні структури. Отже, місцеве самоврядування означало відання справами місцевого господарства та покликане, на їх переконання, виконувати тільки функції обслуговування побутових та культурних потреб міського населення.

Представники громадської теорії місцевого самоврядування виступали за розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та державною владою. Так, один із авторів цієї теорії академік Б. М. Чичерін у монографіях “О народном представительстве” [32] і “Курс государственной науки” [33] вважав, що два рівноправних елементи об’єднуються в організації державного управління: державний і громадський. Перший виявляється в діяльності урядових установ, другий – у місцевому самоврядуванні. Учений підкреслював: “...мета держави є загальне благо, задоволення народних потреб. Для цього необхідна діяльність, яка може бути двоякого роду: урядова і громадська” [32, с. 387]. Як центр управління, громада, на його переконання, виконує як свої, так і деякі державні справи. “Перше, – писав Б. М. Чичерін, – ...називається власним відомством, друге – відомством дорученим”. До першого входило “внутрішнє господарство”: “управління майном, місцевий благоустрій, утримання громадських закладів, благодійних, навчальних, лікарень тощо”, місцева поліція і місцевий суд. “До другого розряду належать загальнодержавні справи, що покладаються на громади. Які? “Оприлюднення законів та виконання розпоряджень уряду; ...розкладка і збір державних податків і виконання повинностей; ...проведення загальних виборів; ...ведення цивільних списків, складання актів та участь у народних переписах; ...загальна поліція” [33, 396 – 397]. Через те, що “ці два розряди справ багато в чому перетинаються”, то для “збереження самостійності громади дуже важливо визначити, що саме належить громаді й що державі”. Тому, на нашу думку, Б. М. Чичерін слушно підкреслював, що “господарська частина становить власну справу громади. У цій царині їй повинні бути надані як автономія, тобто право видавати обов’язкові постанови, так і самоврядування, тобто завідування справами за допомогою виборних осіб. З боку держави тут доречний лише контроль, а не розпорядження” [33, с. 397].

Професор Харківського університету В. М. Лешков [21] обґрунтував прогресивну ідею незалежності органів самоврядності від держави, хоча й не заперечував можливості контролю останньої за діяльністю місцевого самоврядування. Він указав і на різну природу влади органів місцевого самоврядування і держави, яка, на його думку, полягала в тому, що в державі влада має значення необхідної структури, а в органах самоврядності – завжди виборної [12, с. 22]. Відстоюючи ідею незалежності місцевого самоврядування, учений пов’язував її із самостійною господарсько-економічною політикою органів громадського самоврядування [31, 6].

За розмежування компетенції між місцевим самоврядуванням та державною владою виступав і відомий земський діяч та публіцист князь О. І. Васильчиков. Він зазначав, що інтереси суспільства й держави часто не збігаються, а, отже,

суспільство має право на розмежування своїх функцій від функцій держави, на самостійне ведення господарства. Він же став й автором самого терміна “самоврядування”, що з того часу набув широкого вжитку. Все ж, характеризуючи систему складання земськими установами (це повною мірою стосувалося й міських органів самоврядування) кошторисів і розкладок, порядок витрачання зібраних податків, О. Васильчиков підкреслював, що “...право самооподаткування не може бути надано необмеженому свавілля місцевих установ, що це право є складовою ознакою верховної влади й без потрясінь всього державного організму не може бути вилучена з кола дій центрального уряду, самодержавного або представницького” [6, с. 26]. Він так визначав схему дій органів громадського управління у фінансо-господарській сфері: “ ... а) визначення витрат на місцеві потреби, установлених загальним державним законодавством; б) розкладку цих витрат за нормами та правилами, узаконеними вищим урядом і на ті статті, які обкладенню підлягають; в) самостійне й незалежне здійснення витрат за всіма статтями, що перебували у віданні земських установ” [6, с. 55]. Концептуальним, на нашу думку, є положення О. І. Васильчикова про те, що “централізація народного представництва як і централізація управління веде не до свободи, а до обмеження народних прав та свободи. Рівновага між інтересами державними та місцевими, між потребами урядовими та народними, між правлінням та управлінням, між верховною владою та місцевими установами дотримується тільки за допомогою зборів і посадових осіб, що діють на місцях і складаються з місцевих обивателів. Без їхнього сприяння народне представництво точно так само безсиле, як й особисте самодержавство в справі облаштування внутрішнього порядку” [6, с. 45].

На переконання представників іншої, державної теорії самоврядування, визначальну роль відіграє держава, а суспільство перебуває в її підпорядкуванні й виконує завдання, поставлені державою. Відповідно до цієї концепції місцеве самоврядування має своїм джерелом державну владу, тому органи місцевого самоврядування повинні діяти в інтересах як громади, так і держави [24, с. 16]. Автори цієї теорії заперечували будь-яке протиставлення місцевих і державних справ та розглядали самоврядні органи як державні, яким уряд доручає ведення окремих ділянок місцевого господарства та контролює їхню діяльність [18, с. 9].

Значним внеском у теоретичне осмислення досвіду міського самоврядування Російської імперії та розроблення проблеми взаємостосунків органів місцевого самоврядування й державних владних структур стали праці одного з авторів державної теорії самоврядування випускника Харківського університету професора права О. Д. Градовського [8 – 10]. Учений уважав: “Якщо системою самоврядування може бути названа така система внутрішнього управління, при якій держава передає деякі зі своїх завдань у руки місцевого населення, то з цього випливає, що вони повинні діяти на правах державної влади” [9, с. 29]. Разом з тим О. Градовський був упевнений, що сфери освіти, санітарії, правоохорони, продовольча справа тощо є важливими державними завданнями й, отже, предметами державного управління, органи ж самоврядності виконують роль допоміжних, додаткових органів [28, с. 4]. Стан взаємостосунків органів самоврядування та державної влади він оцінював як “роздвоєння, а в окремих випадках і протиставлення урядових постанов, з одного боку, і громадських, з іншого боку” [9, с. 55].

Уважав місцеве самоврядування складовою державного управління й академік В. П. Безобразов [2 – 3]. На його думку, органи місцевого самоврядування слід увести в державну систему управління з необхідним законодавчим визначенням їхньої компетенції. Сутність самоврядування він убачав в управлінні за законами, тим самим визнаючи їхній владний характер. А неефективність місцевого самоврядування, на його думку, обумовлювалася саме тим, що громадське самоврядування не володіло державним статусом і не мало реальної влади. Учений був переконаний у тому, що “... держава та самоврядування нероздільні й що спроби роз’єднання можуть привести до руйнування або самоврядування, або держави, оскільки перше не може ж збутися в другому, – державою в державі”. А тому “... самоврядування не може інакше розглядатися, як у сукупності із загальним організмом усього державного механізму управління, до складу якого воно входить як органічна частина єдиного цілого” [2, с. 1 – 2].

Професор права Н. М. Коркунов у своєму двотомному курсі “Російського державного права” [16 – 17] акцентує увагу читача на тому, що в основі організації місцевого громадського самоврядування міститься “не протиставлення і відокремлення територіального колективу й держави, а заклик місцевого співтовариства на службу державі” [5, с. 24]. Аналізуючи взаємини місцевого самоврядування та державної влади, він зазначав, що органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції не за власним розсудом, а лише, будучи уповноваженими на те державою [17, с. 499]. Учений визнавав підлеглість органів місцевого самоврядування державним справам і завданням та був переконаний у тому, що для вивільнення господарської ініціативи необхідно ввести місцеві самоврядні структури в систему державних установ, а у фінансових питаннях ці структури повинні діяти взагалі на правах державних органів [18, с. 8]. Відзначимо й те, що вперше в дорадянській історіографії Н. М. Коркунов дав найповнішу характеристику обом провідним теоріям місцевого самоврядування – громадській та державній, показав істотні відмінності між ними. На думку вченого, головний висновок, до якого прийшли прихильники обох теорій (і це їх об’єднувало), полягав у тому, що в побудові системи самоврядування повинні враховуватися інтереси як держави, так і суспільства [4, с. 9]. Нам важко з цим не погодитися.

Однією з характерних рис державної теорії самоврядування була спроба розв’язання проблеми багатонаціональності: надавати чи ні місцеве самоврядування корінному населенню національних околиць. Місцеві органи влади, з погляду О. Д. Градовського, повинні були не лише задовольняти вимогам державної єдності, “...але навіть більшою мірою мають бути витвором національної єдності...”, через це “...місцеве самоврядування не слід давати іновірцям, представникам інших національностей тощо, щоб не руйнувати національної єдності ...” [10, с. 112 – 113]. Інших поглядів дотримувався Н. М. Коркунов, який уважав обштинне самоврядування в Польщі та Фінляндії зразком для окраїнних територій Російської імперії. [17, с. 474 – 481]. Ще однією специфічною рисою праць представників державної теорії стала розробка системи контролю коронної влади над самоврядуванням. Значну увагу цьому питанню приділяло немало дослідників. Зокрема, М. І. Свешніков у своїй праці “Основы и пределы самоуправления. Опыт критического разбора основных вопросов местного самоуправления в законодательстве важнейших европейских государств” поряд з

аналізом досвіду самоуправління у Західній Європі, чільне місце відвів вивченню російського самоврядування та контролю над ним центральної влади [29]. Це свідчить, на нашу думку, про імперський характер тогочасної державної влади.

На межі ХІХ – ХХ ст. вивчення міського громадського самоврядування та його взаємини з органами державної влади отримало новий імпульс, зумовлений політизацією російського суспільства, зміною історичної ситуації в Російській імперії. У результаті значно збільшується кількість праць, що дало змогу чітко розмежувати дослідження, присвячені міському самоврядуванню, від праць, присвячених самоврядності взагалі та праці істориків від юристів та економістів. Продовжуючи вивчати теоретичні та правові аспекти зазначеної проблеми, автори (насамперед історики) починають займатися збором архівних, статистичних даних, безпосередньо вивчають досвід самоврядування в окремих містах. У дослідженнях В. М. Гессена [7], Г. А. Джаншієва [11], О. О. Кізеветтера [13], М. І. Лазаревського [20], К. О. Пажитнова [26], Д. Д. Семенова [30], Г. І. Шрейдера [34] та інших аналізуються основні напрямки діяльності органів міського самоврядування: фінансова система, міське господарство, розвиток освіти, благоустрій міст, лікувально-санітарна справа та взаємини міського громадського управління з державними владними структурами.

Так, відомий державознавець М. І. Лазаревський під місцевим самоврядуванням розумів “децентралізоване державне управління, де самостійність місцевих органів забезпечена системою такого роду юридичних гарантій, які, створюючи дійсність децентралізації, разом з тим забезпечують і поточний зв'язок органів державного управління з даною місцевістю і її населенням” [25, с. 9]. Зокрема, вчений чітко визначив сутність місцевого самоврядування, сформулювавши її в чотирьох пунктах: “1) Самоврядування є здійснення урядових прав за дорученням держави; 2) самоврядування є діяльність, що полягає у виконанні місцевих завдань державного управління; 3) самоврядування є виконання завдань державного управління самою державою; 4) органи самоврядування є органами й представниками самої держави” [25, с. 15].

Істотний внесок у розробку цих проблем зробив відомий історик, публіцист, політичний діяч О. О. Кізеветтер. Спираючись не лише на законодавчу базу, а й на широкий архівний матеріал, що додавало особливої цінності дослідженню, автор простежив конкретну реалізацію міського законодавства переважно на прикладі діяльності дореформеного самоврядування Москви. Він високо оцінив “Жалувану грамоту містам” 1785 року, що дозволила новим органам міського самоврядування одержати широку компетенцію. Убачаючи зв'язок міської реформи Катерини ІІ з попереднім історичним розвитком Росії, учений разом з тим наголошує, що реформа якщо і “...не спрямувала плин міського життя в нове русло, то принципово цей закон належить визнати першим маніфестом таких основ міського самоврядування, які не отримували в попередні роки нашої історії не тільки практичного здійснення, а й теоретичного” [1, с. 122]. Сутність же поглядів науковця на міську реформу полягала у тому, що “у законодавстві Катерини ІІ місто вперше було проголошене всестановим самоврядним союзом, склад якого повинен був обіймати всі елементи міського населення і діяльність якого повинна полягати не тільки у виконанні різних державних повинностей, але і в самостійному віданні всіма ділянками міського добробуту” [1, с. 122]. Іншими словами, в основу

діяльності нових органів міського самоврядування були покладені принципи незалежності й всестановості. Цей концептуальний, на нашу думку, висновок переформулювався з висновком І. І. Дитятіна, який найважливішим досягненням міської реформи вважав внесення в "...царину законодавства уявлення про міське населення як громаду" [14, 5].

О. О. Кізеветтер позитивно оцінював закладені в "Установах для управління губерній Всеросійської імперії" та "Жалуваній грамоті містам" ідеї децентралізації управління та намагання залучити міські стани до діяльності міських, повітових та губернських установ. Саме в цьому він убачав зміну поглядів влади в її взаєминах з міською громадою: "Важливий теоретичний внесок катерининського законодавства полягав у тому, що законом проголошувалася "служба" влади громаді, яка сприяла піднесенню її культури, але виконати це завдання можливо тільки в тому разі, "якщо до участі в ній залучаються самі місцеві громадські сили" [13, с. 99]. Водночас учений, характеризуючи міське самоврядування, створене в останній чверті XVIII ст., в'їдливо зазначав, що "то була достатньо своєрідна та достатньо потворна комбінація..." [1, с. 123]. Пояснював він її, передусім, дублюванням функцій та завдань, що були поставлені законодавцем перед міською громадою, загальною та шестигласною думами. Критично ставлячись до практичної реалізації міської реформи, О. Кізеветтер указував на негативні обставини та умови, які не дали можливість повною мірою втілити в життя всі елементи реформи. У результаті дослідження автор дійшов висновку, що майже ніде законодавець не досяг своєї мети після введення "Жалуваної грамоти містам". Причинами цього були: невідповідність рівня розвитку міст поставленим перед ними вимогам (у ряді міст не виявилось й половини станових груп, які повинні були брати участь у виборах, що ускладнило формування органів міського управління); невизначеність формулювань Міського положення, що дозволило місцевим урядовим органам зосередити у своїх руках владу в більшості міських справ; обмеженість міських бюджетів, якими до того ж міське самоврядування могло розпоряджатися тільки з дозволу вищого міського чиновництва [14, с. 7].

Квінтесенцією оцінки О. О. Кізеветтером реформи губернського та міського управління є його слова: "Адміністративна реформа Катерини II продемонструвала потребу держави в залученні місцевих громадських сил до участі в справах управління, засвідчила усвідомлення урядом неможливості вести управління одними бюрократичними засобами...Для надання життєвої сили принципам, проголошеним Катериною, належало попередньо знищити рабство народу й приборкати адміністративне свавілля введенням суворої законності в усіх галузях життєвого укладу" [13, с. 102]. Цілком погоджуючись з такою оцінкою автора, додамо: злободенність її (оцінки) ні на йоту не зменшилася і в наш час.

Грунтовне дослідження, присвячене історії міського самоврядування XVIII – XIX, здійснив історик, географ Д. Д. Семенов. Учений високо оцінював міське громадське самоврядування, що було сформоване в результаті проведення реформи Катериною II як система, до якої ввійшли загальна та шестигласна думи, очолювані міським головою. Це стало, на його думку, втіленням реального міського представництва, що відбивало інтереси не тільки міських виборців, а й міщан, які не мали виборчих прав [30, 1]. Більше того, він робить, на нашу думку, нестандартний навіть у наш час висновок про те, що "міським виборчим правом у

катерининський час володіло більше коло станових розрядів міського населення” [30, с. 1 – 2], ніж за Міським положенням 1870 р. Д. Д. Семенов указує також і на негативні сторони міської реформи Катерини II, до яких, зокрема, відносить розподіл міських витрат на обов’язкові та необов’язкові, що обмежувало діяльність органів міського самоврядування й знижувало їхню самостійність. Для кращого ж функціонування міського господарства потрібно було, на його думку, розширити бюджетні права міст і, найперше, докорінно змінити міську податкову систему [30, с. 93 – 99].

В. М. Гессен, К. О. Пажитнов, Г. І. Шрейдер проблеми міського самоврядування та його взаємини з державними установами розглядали передусім через аналіз міського законодавства. Так, випускник Новоросійського університету, уродженець Одеси, В. М. Гессен у своїй праці “Городское самоуправление. Дополнение к курсу русского государственного права” здійснив комплексний аналіз державного механізму Російської імперії в XIX ст., дійшовши висновку, що основною перешкодою на шляху ефективної діяльності як державного апарату, так і місцевого самоврядування була його бюрократизація. Тому для подолання цієї перешкоди, на думку автора, потрібні дві умови: по-перше, самоврядування повинно формуватися безстановим; по-друге, органи державної влади повинні виконувати функції позавідомчого нагляду, а не активного управління [7, с. 63 – 74].

Логічно цілісне, аргументоване дослідження з історії міського самоврядування Росії підготував К. О. Пажитнов, відомий у майбутньому радянський економіст, фахівець у галузі історії народного господарства. Він розкрив причини прийняття, сутність і наслідки введення всіх найважливіших законодавчих актів, які регулювали міське самоврядування в Росії та його взаємини з державними органами влади [26, с. 3 – 116].

Отже, дорадянські історики та правознавці стали авторами низки праць з історії управління та самоврядування в містах Російської імперії дореформеної доби. Вони поставили проблеми взаємин міського громадського управління з органами державної влади, основні з яких перебували у сфері розподілу повноважень та у галузі фінансово-економічної діяльності. Саме ці питання й стояли в центрі уваги дорадянських авторів. Проте домінування формально-юридичного підходу та вузька джерельна база досліджень не дозволили їм вийти за межі описовості й коментування законодавчих актів. Через це практична взаємодія державної влади й органів міського самоврядування лишилася поза увагою дослідників. Водночас праці дорадянських учених заклали міцний науковий фундамент для подальшого дослідження цієї проблеми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Н. В. Методология и история отечественной историографии развития городов и городского хозяйства России последней четверти XVIII – первой половины XIX в. Книга I. – Екатеринбург: изд-во УрГУ; Пермь: ПГПУ, 2003. – 318 с.
2. Безобразов В. П. Земские учреждения и самоуправление. – М., 1874. – 52 с.
3. Безобразов В. П. Государство и общество. Управление и самоуправление и судебная власть. – СПб: Тип. В.Безобразова и Ко, 1882. – 760 с.

4. Беседовская А. В. Система местного самоуправления на Южном Урале в период модернизации российского общества: Вторая половина XIX – начало XX века: автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Оренбург, 2004. – 24 с.
5. Васильев В. И. Местное самоуправление: Учебное и научно-практическое пособие. – М.: Юринформцентр, 1999. – 453 с.
6. Васильчиков А. О самоуправлении. Сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. Т. I. – СПб.: Тип. Г. Мюллера, 1869. – 352 с.
7. Гессен В. М. Городское самоуправление: Дополнение к курсу русского государственного права. – СПб., 1912. – 28 с.
8. Градовский А. Д. Начала русского государственного права. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1875 – Т. 1. – 448 с.
9. Градовский А. Д. Системы местного управления на западе Европы и в России // Сборник государственных знаний. – СПб.: Тип. В. Безобразова, 1878. – 472.
10. Градовский А. Д. История местного самоуправления в России / Собр. соч. – Т 2. – СПб., 1899. – 462 с.
11. Джаншиев Г. А. Эпоха великих реформ. – СПб., 1907. – 480 с.
12. Дуреев С. П. Становление и развитие местного самоуправления: социально-философский анализ: дисс. ... канд. филос. наук. – Красноярск, 2004. – 152 с.
13. Кизеветтер А. А. Городовое положение Екатерины II 1785 г. Опыт исторического комментария. – М., 1909. – 474 с.
14. Ковалева М. В. Орловская городская дума: 1787 – 1913 гг.: дисс. ... канд. ист. наук. – Орел, 2003. – 368 с.
15. Коваленко Н. Е. Местное самоуправление как форма демократии: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2008. – 296 с.
16. Коркунов Н. М. Русское государственное право. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1897. – Т. 1. – 623 с.
17. Коркунов Н. М. Русское государственное право. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1897. – Т. 2. – 739 с.
18. Костюков А. В. Социально-экономическая деятельность Самарского земства (1865 – 1914 годы): автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Самара, 2003. – 23 с.
19. Кустова Е. В. Органы самоуправления в структуре провинциального города дореформенной России: На материалах деятельности Вятской городской думы 1793 – 1870 гг.: дисс. ... канд. ист. наук. – М., 2005. – 276 с.
20. Лазаревский Н. Самоуправление / Сборник “Мелкая земская единица”. – СПб., 1903 – 1904. – 183 с.
21. Лешков В. Н. О праве самостоятельности как основе для самоуправления. – М., 1871. – 354 с.
22. Лохвицкий А. В. Губерния, ее земские и правительственные учреждения. Ч. 1. – СПб., Тип. Бочкарева, 1864. – 228 с.
23. Муллов П. Историческое обозрение правительственных мер по устройству городского общественного управления. – СПб., 1864 – 198 с.
24. Муниципальное право: Учебник для вузов / Под ред. А. М. Никитина. – М: ЮНИТИ – ДАНА, Закон и право, 2000. – 439 с.
25. Основные теории местного самоуправления: происхождение и развитие. – М., 1996. – 56 с.
26. Пажитнов К. А. Городское и земское самоуправление. Очерки и опыты / К. Пажитнов. – СПб., 1913. – 116 с.
27. Плошинский Л. О. Городское или среднее состояние русского народа в его историческом развитии от начала Руси до новейшего времени. – СПб., 1852 – 286 с.

28. Попов П. А. Городское самоуправление Воронежа (1870 – 1918 гг.): автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Воронеж, 2005 – 22 с.
29. Свешников М. И. Основы и пределы самоуправления. Опыт критического разбора основных вопросов местного самоуправления в законодательстве важнейших европейских государств. – СПб., 1892. – 573 с.
30. Семенов Д. Д. Городское самоуправление. Очерки и опыты. – СПб., 1901. – 392 с.
31. Чеснокова Ю. В. Правовые основы финансирования земских органов самоуправления во второй половине XIX – начале XX веков (На примере Пензенской губернии): дисс. ... канд. юрид. наук: Пенза, 2005. – 205 с.
32. Чичерин Б. Н. О народном представительстве. – М., 1866. – 836 с.
33. Чичерин Б. Н. Курс государственной науки. Тома I – III. – Москва, типография товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, 1894 г. – 803 с.
34. Шрейдер Г. И. Город и Городовое положение 1870 г. // История России в XIX веке. Т.4. б.г. – С.1 – 29.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бондаренко Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук та документознавства Кіровоградського національного технічного університету.

Наукові інтереси: Російська імперія в дореформену добу.

УДК 94 (470) “1917 – 1920-ті”

ЦЕНЗУРА ВИДОВИЩ У РАДЯНСЬКІЙ РОСІЇ В 1917 – 1920-х рр.

Інна ПОЗДНЯКОВА (Кіровоград)

У статті досліджується система цензурного контролю над видовищам, як складник радянської цензурної політики протягом 1917 – 1920-х рр.

Ключові слова: цензурна політика, радянська цензура, військова цензура,

В статье рассматривается процесс становления системы контроля за зрелищными мероприятиями как составной части цензурной политики в советской России на протяжении 1917 – 1920-х гг.

Ключевые слова: цензурная политика, советская цензура, военная цензура.

In this article is being the research of censorship policy in Soviet Russia in 1917 – 1920.

Keywords: censorship policy, soviet censorship, political censorship.

Метою цієї статті є висвітлення процесу становлення цензури видовищ.

На особливу увагу з-поміж досліджень початку 90-х р. XX ст. заслугове монографія А. В. Блюма “За кулісами “Министерства правды”. Тайная история советской цензуры. 1917 – 1929” [1]. У ній розглянуто діяльність цензурних органів